

Adalékok a belátási képesség vizsgálatához

I. Előszó

Az igazságszolgáltatási modellt előtérbe helyező államokban, így hazánkban is megfigyelhető manapság az a tendencia, hogy a generális prevenció jegyében a gyermekkorú elkövetők minél szélesebb szegmensét vonják be a büntető igazságszolgáltatás rendszerébe. Jóllehet az új Btk. gyökeresen nem változtatott a büntetőjogi felelősségre vonás alapvető szabályain, a büntethetőségi korhatár leszállításával bővítette a lehetséges elkövetők körét. A törvényi rendelkezéssel érintett gyermekkorúak életkori sajátossága a jogalkalmazót is új kihívások elé állítja, amelynek során szem előtt kell tartani mindazokat a Magyarország által ratifikált nemzetközi egyezményekben lefektetett kívánalmakat, amelyek az emberi fejlődés meghatározó szakaszából, a gyermeki létből eredő különleges feladatokon alapulnak. Nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a fiatalkorúak büntetőjogát érintő nemzetközi kötelezettségvállalások a felnőtt elkövetőkhöz képest „más elbánásra” építő büntető igazságszolgáltatási rendszerek kialakítását és fenntartását szorgalmazzák,² amelyek elsődlegesen azon a megkülönböztetésen alapulnak, hogy a gyermek kiforratlan személyiségéből eredő speciális szükségleteit a büntetőjog területén is el kell ismerni.

Az ENSZ követelményei, az 1985-ben elfogadott Pekingi szabályok hangsúlyozzák, hogy a fiatalkorú cselekményének elbírálásakor figyelemmel kell lenni az elkövető értelmi, erkölcsi és szellemi fejlettségére,³ vagyis vizsgálni kell, hogy saját ítélőképessége és értelme alapján a bűncselekmény elkövetéséért felelőssé tehető-e. Az 1989. november 20-án kelt ENSZ Gyermekjogi Egyezményének 40. cikke a részes államok számára előírnyozza továbbá egy olyan legalacsonyabb életkor megállapítását, amelyen alul a bűncselekmény elkövetésének vélelme kizárt,⁴ valamint kimondja, hogy minden lehetséges és kívánatos esetben a gyermek ügyét bírói eljárás mellőzésével kell kezelni oly módon, hogy a törvényes garanciákat és az emberi jogokat teljes mértékben betartsák. Az Európa Tanács R (2003) 20. számú ajánlása ugyancsak kiemeli, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőknél az érettség fokáról és ehhez kapcsolódóan a felelősség megállapításáról egyéni értékelés alapján kívánatos döntést hozni.⁵

Az európai országok többségében a büntethetőségi korhatárt tipikusan az elkövető 14. életévében határozzák meg, mindazonáltal általánosságban elmondható, hogy ahol ennél alacsonyabban húzzák meg a határt, ott a felelősségre vonáshoz egy további kritériumot is előírnak, amelyet általában belátási képességnek, ítélőképességnek, vagy érettségnek neveznek.⁶ Az ilyen típusú szabályozásnál – alapvetően az elkövetett cselekmény jellegétől

¹ A Szegedi Törvényszék bírósági titkára

² Csemáné Váradai Erika – Lévai Miklós: *A fiatalkorúak büntetőjogának kodifikációs kérdéseiről – történeti és jogösszehasonlító szempontból*. 14. o. In Büntetőjogi Kodifikáció, 2002/1. szám, 12-28. o.

³ Az ENSZ Közgyűlése által 1985. november 29-én kelt a fiatalkorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló 40/33-as ENSZ közgyűlési határozat

⁴ Hornyák Szabolcs: *A gyermekkor és a büntetőjogi értékelése*. 114. o. In: (Fenyvesi Csaba – Herke Csongor szerk.) *Emlékkönyv Vargha László egyetemi tanár születésének 90. évfordulójára*, Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 132. Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kara, Pécs, 2003. 107-118. o.

⁵ Katonáné Pehr Erika: *Gyermekkorú elkövetők a gyermekvédelemben*. 11. o. In Családi Jog, 2007/3. szám, 11-20. o.

⁶ Hana Adrienn: *Az értelmi-erkölcsi fejlettség, mint a büntetőjogi felelősségre vonás lehetséges kritériuma*. 1. o. epa.oszk.hu/02600/02687/00001/pdf/EPA02687_jogi_tanulmányok_2010_01_267-274.pdf (letöltési idő: 2015. október 19.)

függően – az általános büntethetőségi korhatárhoz képest bizonyos bűncselekményeknél alacsonyabb korhatár érvényesül. Egyes államokban azonban, így pl. Németországban az egyébként irányadó büntethetőségi korhatár betöltésén kívül – éppen a büntetőjogi felelősség körének szűkítése érdekében – egy további feltételt is előír a törvény, nevezetesen az elkövető értelmi és erkölcsi érettségének vizsgálatát, amelyből kiindulva mérlegelni kell, hogy cselekménye jogellenes voltát felismerte-e, és képes volt-e az ennek megfelelő magatartás tanúsítására.⁷

Az országoként eltérő gyakorlat és a hivatkozott nemzetközi elvárások ismeretében, az új Btk. hatályba lépését megelőzően mind az elméleti, mind a gyakorlati jogászok körében számos érv és ellenérv hangzott el a büntethetőségi korhatár leszállítása kapcsán.⁸ A jogalkotó ezt a „vitát” azon az alapon döntötte el, hogy a gyermekek biológiai fejlődése manapság felgyorsult, korábban „érnek”, az információs forradalomnak köszönhetően már a tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban elérik őket a társadalom olyan különféle hatásai, amelyekről a korábbi időkben még védve voltak. További érvként került kifejtésre az, hogy a 12-14 év közötti gyermekek körében egyre gyakoribbá vált az erőszakos érdekérvényesítési megnyilvánulás, ezért elő kell segíteni az ilyen kirívóan agresszív magatartást tanúsító fiatalok társadalomba való beilleszkedését és a törvénytisztelő életmódhoz szükséges magatartási minták elsajátítását.⁹ Az újfajta megközelítés térnyerését az is segítette, hogy egyre jobban elterjedt az a nézet, miszerint a születésnapok közé szorított gondolkodás nem ad lehetőséget az egyéniesítésre, a büntetőjogi felelősség kóros elmeállapottal össze nem függő vizsgálatára.¹⁰

Mellőzve az eltérő álláspontok részletes kifejtését és ütköztetését, tény, hogy a Btk. 16. §-ában felsorolt erőszakos bűncselekményeknél ma már minden esetben vizsgálni kell, hogy a 12. életévét betöltött, de a 14. életévét meg nem haladott gyermekkorú elkövető rendelkezik-e a büntetendő cselekménye jogellenes voltának felismeréséhez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettséggel. Bár ez az újítás az előzetes prognózisok szerint az elkövetők viszonylag szűk körét fogja érinteni, és évente várhatóan mindösszesen 40-50 ügyben eredményez büntetőjogi felelősséget megállapító határozatot,¹¹ érdemes mégis néhány gondolatot a probléma egyes sarokköveinek és a jövőben felmerülő joggyakorlati nehézségek bemutatásának szentelni. Mint ismeretes, a belátási képesség fogalmának pontos tartalma a magyar joggyakorlatban még nem kristályosodott ki, ezért a jogintézmény történeti fejlődésének rövid összefoglalóját követően a tanulmány elsőként a külföldi jogirodalomban kimunkált és mintaként szolgáló értelmezési megoldások bemutatására koncentrálok.

II. Történeti áttekintés

A gyermekkor fogalma a középkorban még nem létezett, a gyermekeket olyan fiatal felnőtt személyeknek tekintették, akiket a felnőttekkel azonos kötelezettségek terheltek. A büntetőjogi beszámítás a választási szabadság eredményeként kifejtett magatartáson alapult,

⁷ Csemáné – Lévai: i. m. 17. o.

⁸ Vaskuti András: *Az életkor és a fiatalkorúakra vonatkozó rendelkezések az új Btk.-ban*. 175. o. In *Jogtudományi Közlöny*, 2015/4. szám, 173-182. o. (a továbbiakban: Vaskuti 2015)

⁹ 2012. évi C. törvény miniszteri indokolása a 16. §-hoz

¹⁰ Vaskuti András: *Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban – jogalkotási és jogalkalmazási kérdések. Aszódi Javítóintézet. Módszertani Levél I.* 2009. október. 2. o. (a továbbiakban: Vaskuti 2009) www.aszod-afi.hu/modszertan/vaskuti_varadi_eloadas_2009.pdf (letöltési idő: 2015. október 20.)

¹¹ Igaz Barbara – Kenese Attila: *Gyermekbűnözők, avagy a büntethetőségi korhatár kérdései*. 20. o. www.jogiforum.hu/files/publikaciok/igaz_barbara_kenese_attila_a_gyermekbunozok%5Bjogi_forum%5D.pdf (letöltési idő: 2015. október 24.)

és az értelmi fejlettség szintje legfeljebb a szankciókiszabásnál juthatott szerephez.¹² Ennek ellenére a büntethetőség alsó korhatárát a hazai szabályozás már ekkor is az ún. törvényes kor eléréséhez kötötte (fiúknál a 14. életév, lányoknál a 12. életév), amelyet a jogtörténeti források tanúsága szerint 1505 környékén egységesen a 12. életévben határoztak meg. A törvényes kor elérését követően a bíró döntésén múlt, hogy figyelembe vette-e az elkövető fiatal korát.¹³

Ez a megközelítés az újkori jogalkotási törekvésekkel, a felvilágosodás eszméjének térnyerésével kezdett megváltozni, amikor is a humanizmus szellemiségének elterjedésével felfigyeltek a gyermeket és a fiatalokat jellemző speciális ismérvekre. Az európai jogi gondolkodásba ekkortájt szivárgott be a Code Pénal által megalkotott belátási képesség fogalma, amely a büntethetőséghez az értelmi és erkölcsi fejlettség egy bizonyos szintjét kívánta meg.¹⁴

A magyar jogalkotási reformkísérletek körében az 1792. évi törvényjavaslat négy korcsoport meghatározásával az elkövető 7. életévének, míg az 1843. évi törvényjavaslat már az elkövető 12. életévének betöltéséhez kötötte a büntethetőség életkori küszöbét, noha egyik tervezet sem emelkedett törvényerőre.¹⁵ Első büntető törvénykönyvünk, az 1878. évi V. törvénycikk a büntethetőségi korhatárt az elkövető 12. életévben határozta meg,¹⁶ amely azt a kötelezettséget róta a jogalkalmazóra, hogy ezen kor elérése után minden esetben vizsgálja meg az elkövető értelmi és erkölcsi fejlettségét. A Csemegi-Kódex a gyermekkor beszámítást kizáró okként értékelte, egyúttal a beszámíthatatlanságot a 12. életév betöltését követően is feltételesen lehetővé tette.¹⁷ A törvénykönyv 84. §-a akként rendelkezett, hogy aki akkor, midőn a büntettet, vagy vétséget elkövette, életkorának 12. évét már túlhaladta, de 16. évét még be nem töltötte, ha a cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírt, azon cselekményekért büntetés alá nem vehető. A kódexhez fűzött miniszteri indokolás szerint a gyermek nem bírt azon képességgel, hogy tette a felismerés és a szabad akarat által elhatározott cselekménynek vétethessen, azonban a 12 és 16 év közötti, belátási képességgel nem rendelkező fiatakorút legfeljebb 20 éves koráig tartó javítóintézeti nevelésre ítélték.¹⁸ Az ilyen fiatakorú esetében bírói mérlegeléstől tették függővé a büntethetőséget, amikor is a büntetőeljárást meg lehetett indítani, azonban a bíró feladata volt a vádlott értelmi és felismerő képességének a megállapítása.¹⁹

Az 1908. év XXXVI. tc. (I. Büntetőnovella) 17. §-a szerint azzal a fiatakorúval szemben, akinek a büntett vagy vétség elkövetésekor a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége megvolt, dorgálás, próbára bocsátás, javítónevelés, fogház vagy államfogház-büntetés kiszabására is lehetőség nyílt. A büntethetőség eme további feltételét a bíróság a tárgyaláson külön megvizsgálta. A büntethetőség általános feltétele tehát a beszámítási képesség, míg különös feltétele az elkövető úgymond érettsége volt.²⁰ A törvényszöveg korábbi „belátás” fogalma helyett immár a fiatakorú (12 és 18 év közötti elkövető) értelmi, erkölcsi fejlettségének meglétét, a fiatakorú egész egyéniségét kellett

¹² Bogár Péter – Margitán Éva – Vaskuti András: *Kiskoriúk a büntető igazságszolgáltatásban*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2005. 21. o.

¹³ Hornyák: i. m. 113. o.

¹⁴ Bogár – Margitán – Vaskuti: i. m. 22. o.

¹⁵ Duday Gábor: *A büntethetőségi korhatár alapkérdései*. 6-7. o.

www.tankonyvtar.hu/en/...ajk...duday_gabor/03_duday_gabor.pdf (letöltési idő: 2015. október 25.)

¹⁶ Kenese Attila: *A 12-14 életév közötti bűnelkövetőkkel kapcsolatos új rendelkezések gyakorlati alkalmazásának kérdései – a belátási képesség*. 2. o. www.mabie.hu/node/2361 (letöltési idő: 2015. október 18.)

¹⁷ Kóhalmi László: *A büntethetőségi korhatár kérdése*. 4. o. In Jogelméleti Szemle, 2013/1. szám 1-15. o.

¹⁸ Igaz – Kenese: i. m. 14-15. o.

¹⁹ Nagy Ferenc: *A büntetéssel fenyegetett cselekményt elkövető gyermekek helyzete és a velük szemben alkalmazható eszközök Magyarországon*. 228. o. In Acta Juridica et Politica, Tomus 27, 1-20 Fasc., Szeged, 1980. 225-240. o

²⁰ Hana: i. m. 1-2. o.

vizsgálni.²¹ Ilyenkor külön kérdést kellett neki feltenni, hogy bírt-e az elkövetés idején olyan fejlettséggel, amely alapján tettéért büntetőjogi felelősségre vonható.²² A Büntetőnovella indokolása kiemelte, hogy a büntetőjogi felelősség alapja nem lehet a belátási képesség, mert a bűnösség feltétele az erkölcsi szabadság, amit nem a felismerési képesség, hanem az értelmi és erkölcsi fejlettséggel együtt járó ellenálló erő biztosít.²³ Az 1913. évi VII. tc. 16. §-a eljárási szabályként azt is előírta, hogy a bíró kötelessége beszerezni azokat az adatokat, amelyek a fiatalkorú egyéniségének, értelmi és erkölcsi fejlettsége fokának a megismerése végett lényegesek.²⁴

Az 1950. évi II. törvény (Bt.) a büntethetőség korhatárát szintén a 12. életévben állapította meg, majd az 1951. évi 34. tvr. – az I. Büntetőnovella vonatkozó rendelkezéseinek hatályon kívül helyezésével – eltörölte a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettség követelményét, lehetővé téve azonban a büntetőeljárás megszüntetését vagy felmentő ítélet meghozatalát, ha a fiatalkorú értelmének fejletlenségénél fogva nem ismerhette fel kellőképpen cselekményének társadalomra veszélyességét.²⁵ Innentől kezdve az elkövető érettsége nem befolyásolta az anyagi jogi értelemben vett büntethetőséget, mindazonáltal a büntetőjogi felelősség érdemi elbírálására eljárásjogi szempontból mégis kihatással volt.

Az 1961. évi V. törvény a büntethetőség korhatárát felemelte a 14. életévre, melyet azzal indokolt a jogalkotó, hogy a diákok általában ekkor fejezik be általános iskolai tanulmányaikat, és biológiai-szellemi fejlettségük általában ekkorra éri el azt a szintet, hogy a társadalmi együttélés legalapvetőbb szabályait elsajátítsák.²⁶ Az 1978. évi IV. törvény szerint bűncselekményt csak 14. életévét betöltött személy követhetett el, míg a fiatalkorúság felső határát a 18. életévben jelölte meg a jogalkotó.²⁷ Az 1951. évi 34. tvr.-t és vele az értelmi fejletlenség miatti esetleges eljárásjogi akadályt 1988. január 1-jétől az 1987. évi II. törvény helyezte hatályon kívül.

III. A gyermek és fiatalkorú problematikája az amerikai büntetőeljárásban

A XIX. század elejéig az angol-amerikai jogrendszerben a fiatalkorú elkövetőket ugyanúgy büntették, mint a felnőtteket, tehát nem volt elkülönült fiatalkorú anyagi és eljárásjogi szabályozás, valamint a bűncselekményt elbíráló külön szervezeti struktúra sem. Mielőtt a progresszív reformerek megalkották volna a fiatalkorúak bíróságait, az érintett elkövetők az „*infancy defense*” doktrínájának segítségével hívásával kerülhettek el a büntetőjogi felelősségre vonást. A héber, római és muszlim hagyományoknak megfelelően a büntethetőség kizárására azoknál a gyermekeknél volt lehetőség, akik még nem tudtak beszélni, vagy a közvélekedés szerint olyan fiatalok voltak, hogy nem tudták megkülönböztetni a jót a rossztól.²⁸

Kezdetben az USA jogát nagymértékben befolyásolta az angol *common law* hatása, amelyet az amerikai kolóniákon használtak, hiszen Blackstone Kommentárjait széles körben

²¹ Igaz – Kenese: i. m. 16. o.

²² Vaskuti (2009): i. m. 4. o.

²³ Vaskuti (2015): i. m. 180. o.

²⁴ Vaskuti (2009): i. m. 4. o.

²⁵ Szentmiklóssy-Szabó Boglárka: A fiatalkorúakkal kapcsolatos életkori szabályozás alakulása a Csemegi-kódextől napjainkig (történeti áttekintés). In: Debreceni Jogi Műhely, 2012/1. szám

²⁶ Köhalmi: i. m. 4. o.

²⁷ 1978. évi IV. törvény 23. §, 107. § (1) bekezdés

²⁸ Gyurkó Szilvia: *A fiatalkorúak büntetőjogának reformja az Egyesült Államokban, és annak hatása az európai folyamatokra.* 21-22. o.

www.unicef.hu/c/document_library/get_file?p_1_id=23762&noSuchEntryRedirect=viewFullContentURLString&fileEntryId=95794 (letöltési idő: 2014. október 15.)

alkalmazták az amerikai jogtudósok. Blackstone szerint a gyermekek nem követhettek el bűncselekményt, mert hiányzott náluk a bűnös akarat. A gyermek kifejezés alatt olyan személyt értettek, aki túlságosan fiatal volt ahhoz, hogy teljességgel megértse cselekedeteit és annak következményeit. A 7 év alatti gyermekeket nem tekintették büntetőjogilag felelősnek, a 14 év felettiük ugyanúgy feleltek, mint a felnőttek, míg 7 és 14 éves kor között a vélelem az volt, hogy a gyermek nem követhet el bűncselekményt, ellenben ha kiderült, hogy érti a jó és a rossz közötti különbséget, ugyanúgy felelt, mint a felnőttek; akár halálbüntetés is kiszabható volt velük szemben.²⁹ Ez a megközelítés abból a *common law* elvből fakadt, hogy a gyermekek természetükből adódóan kevésbé képesek felfogni tetteik súlyát, ezért kevésbé felelősek, és kevésbé is van bármely büntetésnek visszatartó ereje.³⁰

Manapság a legtöbb államban 7 éves kor alatt úgy tekintik a gyermeket, mint aki nem képes megkülönböztetni a jót a rossztól, és képtelen bűnös akaráttal cselekedni. A 7 év alatti gyermekek egyébként büntető jogellenes cselekedeteiért a szülők általában kártérítést fizetnek a sértettnek, vagy a gyermeket az alkalmatlan szülőtől a bíróság elveheti, és más rokonnál helyezheti el. A 7 éves és jellemzően 14 éves életkor közötti gyermekeknél bírói döntés függvénye, hogy a gyermek képes volt-e a bűnös akarat képzésére, és ezért a fiatakorúak bírósága előtt kell-e felelnie. A bíróság ilyenkor az ún. *mens rea* kérdését vizsgálja, vagyis azt, hogy a gyermek megértette-e cselekménye jogellenességét és annak következményeit.³¹ A szabályozás központi kérdése az elkövető fejlettsége, értelmi képessége kapcsán felmerült dilemmákra keresi a választ, megteremtve a „*capacity for culpability*” vizsgálatának szükségességét, azaz hogy a büntető bíróság elé állított gyermek felfogta-e azt, hogy helyesen cselekedett-e, vagy sem; internalizálta-e a morális és társadalmi normákat; és képes-e arra, hogy az adott felismerésnek megfelelő önkontrollt gyakoroljon.³²

Ez a vizsgálódás lényegében a hazai belátási képesség fogalmának összetevőit boncolgatja, amely kétféleképpen érvényesülhet a joggyakorlatban. Az egyik lehetséges alkalmazási köre – a már fentiekben kifejtettek szerint – a 7 és általában 14 év közötti elkövetőkre vetíthető, tehát a büntethetőségre vonatkozó döntés meghozatalában orientálja a jogalkalmazót. Belátási képességgel (*normative competence*) akkor bír a gyermek, ha megérti azt az igényt, ami a jogi szabályozottságot létrehozta, emellett mérlegelni tudja konkrét cselekvősege kapcsán az arra ösztönző és visszatartó érveket és ellenérveket, továbbá képes is ennek a felismerésnek megfelelően cselekedni.³³ A döntéshozó e körben vizsgálja a gyermek személyiségének általános érettségét (*maturity*) és azt a képességét, hogy mennyire tudja megérteni cselekménye büntetendő jellegét (*level of criminal sophistication*). A kérdés eldöntését segítő szakvélemények általános része elsőként az elkövető érettségének fokára tér ki, így az általános intelligencia és érzelmi faktorokra, melyekből következtetés vonható le az elkövető büntetőjogi absztrakciós szintjére.³⁴ Ezt követően a konkrét elkövetés körülményeire vetítik az elkövető általánosságban kimunkált személyiségét, figyelembe véve kijelentéseit, a bűncselekmény elkövetésére sarkalló motívumokat, és azt, hogy mennyire tudta felbecsülni tetteinek lehetséges következményeit.³⁵ Mindazonáltal nemcsak a jót kell megkülönböztetni a

²⁹ www.americanbar.org/content/dam/aba/migrated/publiced/features/DYJpart1.authcheckdam.pdf (letöltési idő: 2015. október 31.) 4. o.

³⁰ Gardner, Martin M.: *Punitive Juvenile Justice and Public Trials by Jury: Sixth Amendment Applications in a Post-McKiever World*. 7. o. In *Nebraska Law Review*, Vol. 91. 1-1-2012. 1-71. o.

³¹ www.nolo.com/legal-encyclopedia/juvenile-court-overview-32222.html (letöltési idő: 2014. szeptember 20.)

³² Gyurkó: i. m. 5. o.

³³ Brink, David O.: *Immaturity, Normative Competence and Juvenile Transfer: How (not) to Punish Minors for Major Crimes*. 1569. o. In *Texas Law Review*, Vol. 82. 2004. 1555-1585. o.

³⁴ The California School of Professional Psychology (ed.: Neil G. Ribner): *Handbook of Juvenile Forensic Psychology*. Jossey-Bass. San Francisco, 2002. 214. o.

³⁵ The California School of Professional Psychology: i. m. 217. o.

rossztól és azt a saját szemszögéből is értékelni, hanem a normatív elvárásokkal összhangban képesnek kell lenni kontrollálni érzelmeit, vágyait és cselekedeteit.³⁶

A *common law* rendszer egyik dogmatikai alaptétele, az érettség illetve éretlenség mindazonáltal nemcsak a büntetőjogi következmények alóli mentesülésre ad lehetőséget, hanem az enyhítésre is, vagy éppen fiatalabb korban teszi lehetővé a súlyosabb jogkövetkezmények alkalmazását.³⁷ Az elmúlt 20 évben az USA legtöbb tagállama (általában egy-egy nagy visszhangot kiváltó brutális bűncselekmény után) módosította a fiatalkorúakra vonatkozó büntető jogszabályokat, és lehetővé tette, hogy a fiatalkorú terhelt ügyét bizonyos törvényi feltételek teljesülése esetén ne a fiatalkorúak bírósága, hanem a felnőtt rendszerben működő esküdszék bírálja el az életkori sajátosságok teljes figyelmen kívül hagyásával.³⁸

Tekintettel arra, hogy minden állam maga jogosult kialakítani a prevenció és egyéb társadalompolitikai célok alapján, hogy a terhelték mely szegmensét helyezi a felnőtt rendszerbe utalással kapcsolatos törvényi rendelkezések hatálya alá, államonként eltérő szabályozással találkozhatunk. Meghatározó jelentőségű ugyanakkor annak a legalacsonyabb életkornak a kijelölése, amely esetén az átutalás egyáltalán szóba jöhet. Az államok tipikusan két opció közül választanak, így vagy a bűncselekmény elkövetésekor, vagy az elbírálás idején betöltött meghatározott életkor lehet az elhatároló tényező.³⁹

Többféle lehetőség kínálkozik arra, hogy egy gyermek ügyét a felnőtt rendszerben bírálják el. Lényegében három fő típus különíthető el, amely alapján a fiatalkorú ügye felnőtt bírósági eljárás hatálya alá eshet. Ezek a kötelező átutalás, az ügyészi diszkréció és a bírói mérlegelés esetei.⁴⁰ A kötelező átutalás lényege abban ragadható meg, hogy bizonyos korhatár vagy bűncselekményi kör, illetve ezek kombinációja esetén a bűncselekményt a törvény kötelező rendelkezése alapján nem bírálhatja el a fiatalkorúak bírósága. A törvényi előírás tipikusan emberölés, emberrablás, szexuális erőszak, illetve meghatározott bűnügyi priusz esetén kiemeli a terheltet a fiatalkorú eljárás hatálya alól azzal a preconcepcióval, hogy a fiatalkorú nem alkalmas a nevelésre.⁴¹ Ügyészi diszkrécióról akkor beszélünk, ha a törvény bizonyos életkor elérése, meghatározott bűncselekményi kör, vagy bűnügyi priusz esetén feljogosítja az ügyészt arra,⁴² hogy a fiatalkorúak bírósága helyett a felnőtt bíróságon kezdeményezze a vád alá helyezést.⁴³

Az átutalás legrégebbi és talán leghumánusabb formája az ún. *transfer hearing*, amikor a fiatalkorú egy bírói meghallgatáson hozott döntés eredményeként kerülhet át a felnőtt rendszerbe. Az egyesbíró kizárólag az átutalás körülményeire nézve folytat le bizonyítást, majd az ott megállapított tényekhez képest határoz arról, hogy a fiatalkorú alkalmas-e a rendszerben maradni,⁴⁴ vagy jogi fikcióval átemeli a felnőtt büntetőeljárás keretei közé, azaz eljárásjogilag nagykorúsítja.⁴⁵ A meghallgatás lényegében egy mérlegelési folyamat, ahol a

³⁶ Brink, David O.: i. m. 1577. o.

³⁷ Gyurkó: i. m. 6. o.

³⁸ Czédli-Deák Andrea: *A fiatalkorú terhelték nagykorúsítása az amerikai büntetőeljárásban*. 20. o. In *Büntetőjogi Szemle*, 2015/2. szám, 8-20. o.

³⁹ Browne, Elizabeth W.: *Guidelines for Statutes for Transfer Juveniles to Criminal Court*. 483. o. In *Pepperdine Law Review*, Vol. 4. Issue 3. 479-495. o.

⁴⁰ Griffin, Patrick – Torbet, Patricia – Szymanski, Linda: *Trying Juveniles as Adults in Criminal Courts: An Analysis of State Transfer Provisions*. 1. o. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, December 1998. 1-17. o.

⁴¹ Hannan, William: *Judicial Waiver as the Only Equitable Method to Transfer Juvenile Offenders to Criminal Court*. 205-206. o. In *Notre Dame Journal of Law, Ethics & Public Policy*, February 2014. Vol. 22. 193-223. o.

⁴² Griffin, Patrick – Torbet, Patricia – Szymanski, Linda: i. m. 8. o.

⁴³ Brink, David O.: i. m. 1564. o.

⁴⁴ Neelum, Arya: *Using Graham v. Florida to Challenge Juvenile Transfer Laws*. 109. o. In: *Louisiana Law Review*, Vol. 71. 2010. 99-155. o.

⁴⁵ Carrol, Jenny E.: *Rethinking the Constitutional Criminal Procedure of Juvenile Transfer Hearings: Apprendi, Adult Punishment and Adult Process*. 101. o. In *Hasting Law Review*, Vol. 61. November 2009. 101-153. o.

bíró a fiatalkorú személyiségét és az elkövetett bűncselekmény egyedi jellemzőit veti össze. Lényeges kiemelni, hogy a meghallgatáson nem a bűncselekmény elbírálásáról, hanem az átutalhatóságról kell döntést hozni. Gyakran *fitness hearing*nek is nevezik, ugyanis a bíró azt vizsgálja, hogy a terhelt beleillik-e a fiatalkorú rendszer ideológiájába, azaz megfelelő alanya lehet-e egy nevelő jellegű intézkedésnek.⁴⁶ A döntés meghozatalakor 3 fő szempontot kell figyelembe venni: a terhelt veszélyességét, érettségét (belátási képességét) és a kezelésre való alkalmasságát. Ezekben a kérdésekben a bíró gyakran pszichológus szakértő véleményét kéri ki,⁴⁷ aki tulajdonképpen kockázatelemzést készít a fiatalkorúról.⁴⁸ Az, hogy az egyes tényezőknek a bíró mekkora jelentőséget tulajdonít, mindig egyéni mérlegelés függvénye.⁴⁹ A témában végzett kutatások szerint a terhelt veszélyessége és belátási képessége bír a legnagyobb nyomatékkal.⁵⁰

A belátási képesség vizsgálata körében a bíróság természetesen itt is arra koncentrál, hogy a fiatalkorú a bűncselekmény elkövetésekor ténylegesen mennyire tudta megítélni cselekménye büntetendő jellegét és annak következményeit, amely az elkövető érettségének és megfontolási képességének felmérésén alapul. Az érettség vizsgálatánál meg kell határozni, hogy az elkövető milyen szinten értette meg azt az igényt, amely a jogi szabályozottságot, a tilalmat létrehozta.⁵¹ A megfontolási képesség körében viszont azt kell mérlegelni, hogy a fiatalkorú értelmi és érzelmi adottságaihoz viszonyítva felismerte-e, hogy az adott helyzetben egy jogi tilalom érvényesült, és ehhez viszonyítva mennyire volt képes a felismerésnek megfelelően cselekedni, érzelmeit, vágyait és tetteit a normatív elvárásokkal összhangban, kordában tartani. Amennyiben a bíróság arra a következtésre jut, hogy az elkövető a korát meghaladó érettséggel rendelkezik, erőteljesen prognosztizálható, hogy átkerül a felnőtt rendszerbe.⁵²

IV. A német jogirodalom belátási képesség fogalma

A német büntetőjog a fiatalkorúak által elkövetett büntető-jogellenes cselekményeket olyan vészjelzéseknek tekinti, amelyek a szocializáció és a jogkövető magatartási minták elsajátításának kudarcára utalnak. A hibák korrigálása egyértelműen állami beavatkozást tesz szükségessé azzal, hogy – a magyar szabályozáshoz hasonlóan – a generális prevenció másodlagos szerepe mellett a cél mindenekelőtt a fiatalkorú elkövető nevelése, helyes irányba terelése és a bűnisméltés megakadályozása.⁵³

A német szabályozás a 14. életévüket betöltött, de a 18. életévüket el nem érő személyeket tekinti fiatalkorúnak, mindazonáltal a törvényben előírt életkor betöltése nem vonja maga után automatikusan a büntethetőség további feltételeinek vizsgálatát. A fiatalkorú ugyanis büntetőjogilag csak akkor felelős, „ha a cselekmény elkövetése idején erkölcsi és

⁴⁶ Edwards, Leonard: *The Case for Abolishing Fitness Hearings in Juvenile Court*. 595. o. In: Santa Clara Law Review, Vol.17. 1977. 595-628. o.

⁴⁷ Salekin, T. Randall – Rogers, Richard –Ustad, L. Karen: *Juvenile Waiver to Adult Criminal Courts – Prototypes for Dangerousness, Maturity-Sophistication, and Amenability to Treatment*. 381. o. In Psychology, Public policy and Law, Vol. 7. 2001. 381-408. o.

⁴⁸ Polachek, Emily A.: *Juvenile Transfer: From „Get better” to „Get Tough” and Where We Go from Here*. 1185. o. In William Mitchell Law Review, Vol. 35. 2009. 1162-1193. o.

⁴⁹ Anonymous Author: *Juvenile Waiver Hearings and the Hearsay Rule: The Need for Reliable Evidence at the Critical Stage*. 403. o. In Valparaiso University Law Review, Vol. 12. Winter 1978. 397-427. o.

⁵⁰ Neelum, Arya: i. m. 146. o.

⁵¹ Brink, David O.: i. m. 1569. o.

⁵² Brink, David O.: i. m. 1577-1578. o.

⁵³ Csemáné Várad Erika: *Életkor és belátási képesség a német és osztrák büntetőjogban – különös tekintettel egyes kérdésekre*. 38. o. www.kriminologia.hu/sites/default/files/65csemane_0.pdf (letöltési idő: 2015. október 15.)

szellemi fejlődése révén elég érett ahhoz, hogy felismerje cselekménye jogellenességét, s e felismerésnek megfelelően cselekedjék.”⁵⁴ A büntetethez ily módon feltételes, tehát minden egyes eljárásban vizsgálni kell, hogy az elkövető elérte-e a büntetőjogi felelősség megállapításához szükséges szellemi-erkölcsi érettséget, és ezt „az ítéletben pozitív módon, vagyis kifejezetten meg kell állapítani.”⁵⁵ A belátási képességet cselekményenként kell vizsgálni, tehát előfordulhat, hogy a halmazatban lévő bűncselekmények közül az egyik esetében igen, míg a másik vonatkozásában nem áll meg a büntetőjogi felelősség.⁵⁶

Lényeges különbség a magyar szabályozáshoz képest, hogy a megfelelő érettség a fiatalkorú elkövető büntetethez való jogellenességének további feltétele, amely szűkíti a lehetséges elkövetők körét. A 14. életévüket be nem töltött személyek így nem a belátási képességükről hozott döntés alapján, hanem életkori sajátosságukból adódóan, a törvényben meghatározott büntetethez való jogellenességet kizáró ok (gyermekkor) miatt nem büntethetők. A 14. életévüket betöltött fiatalkorúak büntetőjogi felelősségre vonhatósága szempontjából viszont kulcskérdés a kellő érettség megléte, amely fogalom tudati és akarati elemekből tevődik össze, továbbá a tudati oldal vizsgálatát is ketté kell bontani az értelmi-szellemi érettség, valamint az erkölcsi érettség komponenseire.

Értelmi, szellemi fejlődése alapján a fiatalkorú akkor tekinthető érettnak, ha racionálisan különbséget tud tenni a jogszerűség és a jogellenesség között, megérti a normák tartalmát és az összefüggéseket. A normatudatosságot, vagyis hogy a fiatalkorú ismeri-e a tilalmat előíró büntetőjogi normát, nem az absztrakció szintjén kell vizsgálni. Fontos annak alapos kiértékelése, hogy az elkövető a normát beépítette-e a gondolkodásába olyan szinten, hogy az lehetővé tegye annak gyakorlati alkalmazását. Egy adott szituációban tanúsítandó magatartás egyéni értékelése szempontjából a jogellenesség tudatának megállapításához az elkövetőnek teljes bizonyossággal tisztában kell lennie azzal, hogy cselekménye a társadalmi rendezett együttélést már oly mértékben megzavarja, hogy annak büntetőjogi következményei is lehetnek.⁵⁷

Mindez természetesen egy kellően stabil, a szocializáció szintjétől is függő erkölcsi értékrend elsajátítását feltételezi, amely egyfajta iránytűként utat mutat a fiatalkorúnak, hogy cselekményét a társadalom miként ítélné meg. A tettes tudatának ezért a „laikus szféra párhuzamos negatív ítéletét” kell átfognia.⁵⁸ Az erkölcsi érettség megléte másrészt akkor állapítható meg, ha a fiatalkorú fejlődése útján már eljutott arra a szintre, hogy képes a jogszerű és a jogellenes közötti különbségtételt a saját egyéni magatartására vonatkoztatni, és egy kiépült etikai értékrendszer alkalmazása révén a zsinórmértékül szolgáló norma megszegésén alapuló tudatos választása következményeit értékelni tudja.⁵⁹ A német szakirodalom ezt a „szociális érettség” egyfajta fokmérőjeként határozza meg, vagyis azt vizsgálja, hogy a fiatalkorú önmagát egy közösség tagjaként látja-e, amelyhez képest saját vágyai és szükségletei szemben állhatnak a közösség egésze vagy egyes tagjainak érdekeivel.”⁶⁰ Amennyiben az elkövető a „bűnt” szubjektíve, érzelmileg és élményszintűen is megéli, úgy erkölcsileg érettnak tekinthető.⁶¹

A német jogirodalom szerint az értelmi és erkölcsi érettség csak akkor bír relevanciával a fiatalkorú büntetőjogi felelősségre vonhatósága szempontjából, ha ezek egy speciális képességet biztosítanak számára: képességet arra, hogy felismerje cselekménye jogellenességét, és azt, hogy e felismerésének megfelelően cselekedjék. Ennek megítéléséhez

⁵⁴ Hana: i. m. 3. o.

⁵⁵ Bogár – Margitán – Vaskuti: i. m. 42. o.

⁵⁶ Csemáné: i. m. 44. o.

⁵⁷ Hana: i. m. 4. o.

⁵⁸ Bogár – Margitán – Vaskuti: i. m. 43. o.

⁵⁹ Csemáné: i. m. 42-43. o.

⁶⁰ Vaskuti (2009): i. m. 15-16. o.

⁶¹ Bogár – Margitán – Vaskuti: i. m. 43. o.

a belátási képességet, mint intellektuális elemet és az akarati képességet, mint voluntatív elemet együttesen kell vizsgálni.⁶²

A kellő érettség akarati elemének vizsgálatába tehát csak akkor lehet bocsátkozni, ha a fiatalkorú tudatában volt cselekménye jogellenességének. Az akarati elem központi kérdése az, hogy a jogellenesség tudatában cselekvő fiatalkorú képes-e ellenállni az őt az elkövetés felé sodró vágnak. Amennyiben ilyen gátló, fékező tényező nem alakult ki nála, érettnak semmiképpen sem tekinthető, ugyanis az akarati elem nem észérv, hanem az említett vágy ellenmotívuma.⁶³ Ilyenkor azt kell mérlegelni, hogy az elkövető rendelkezik-e olyan belső tartással, amelynek köszönhetően képes a külső környezet nyomásának ellenállni, valamint a belső kényszerekkel megbirkózni.⁶⁴

V. A hatályos magyar szabályozás

Az új Btk. rendelkezései között dogmatikai szempontból talán az egyik legjelentősebb változás a 12-14. életév közötti elkövetők részleges bevonása a büntetőjogilag felelős személyek körébe. A Btk. 16. §-a rendelkezik a büntethetőségi korhatárról, amely azt alapvetően a 14. életévben jelöli ki, ugyanakkor három bűncselekmény alap- és minősített esetében (emberölés, erős felindulásban elkövetett emberölés, rablás), valamint két bűncselekmény egyes minősített eseteiben (testi sértés és kifosztás) lehetővé teszi a cselekmény elkövetésekor 12. életévét betöltött elkövető felelősségre vonását, amennyiben rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.⁶⁵

A Btk. tehát alapvetően a 14. életév eléréséhez köti azt a vélelmet, hogy az elkövető értelmi fejlettsége a büntetőjogi felelősségre vonáshoz szükséges szintet elérte. A gyermekkor, mint büntethetőséget kizáró ok kodifikálása révén ezért a gyermekkorúak büntetlensége a bűncselekmények java részénél továbbra is feltétlen, azaz nem függ az elkövető szellemi, erkölcsi fejlettségétől, míg a törvényben meghatározott előbb felsorolt bűncselekmények esetében dönteni kell az elkövető belátási képességéről,⁶⁶ amelynek megállapítása esetén is legfeljebb intézkedés alkalmazható vele szemben.

A törvényszöveg egyértelmű a tekintetben, hogy a büntethetőség eme feltételének meghatározásakor a jogalkotó kizárólag a kognitív oldalt értékelte, és – a beszámítási képességtől eltérően – az akarati oldalnak nem tulajdonított jelentőséget. Nem jelenik meg ugyanis a törvényszövegben semmilyen formában az a további kritérium, hogy a fiatalkorú mennyire volt képes az adott magatartás tanúsítása iránti vágyait uralni az értelem adta felismeréssel szemben. Hiányzik egy olyan átfogó kategória nevesítése, amelyből arra lehetne következtetni, hogy amennyiben az elkövető cselekedetei spontaneitáson, indulatokon alapultak, az akarat-kialakulási képesség hiánya miatt mégsem büntethető.

A döntéshozónak ebből adódóan pusztán azt kell mérlegelnie, hogy a beszerzett bizonyítékok alapján lehet-e arra következtetni, hogy a gyermek eljutott a fejlődés azon szintjére, amikor bűncselekményként értékelendő magatartása jogellenességét a tudata átfogta. Ez nem csak az absztrakt, tilalmat előíró normák ismeretét jelenti, hanem azt is, hogy a konkrét életbeli szituációban a norma jelenlétét felismerje, és azt a saját magatartására tudja

---

⁶² Kenese: i. m. 5-6. o.

⁶³ Hana: i. m. 4. o.

⁶⁴ Bogár – Margitán – Vaskuti: i. m. 44. o.

⁶⁵ Nagy Ferenc: *Alkotmányosan megkérdőjelezhető szabályokról az új Btk. kapcsán*. 131. o. In: *Emberök őrzője* (szerk. Hack Péter – Mohácsi Barbara) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 129-136. o. (a továbbiakban: Nagy 2014)

⁶⁶ Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: *Büntetőjog I.* HVG-ORAC, Budapest, 2012. 224. o.

vonatkoztatni.⁶⁷ A szellemi érettség kérdése az intellektuális jellemzők vizsgálatát fogja át, tehát hogy a fiatalkorú képes-e az egyes előírások között különbséget tenni aszerint, hogy azok megsértése milyen típusú és súlyú szankciót vonhat maga után. Ehhez képest az erkölcsi érettség kérdése a bűn, a bűnösség megélésének élményére keresi a választ, illetve az alapvető normákkal való azonosulás színvonalát értékeli. A mérlegelési folyamat ekként kizárólag az elkövető tudati működésének szintjét érinti, figyelmen kívül hagyva azt, hogy a fiatalkorú rendelkezik-e kellő belső tartással ahhoz, hogy a beazonosított normának megfelelő magatartást tanúsítson. Mellőzi annak számbavételét is, hogy az elkövető személyiségszerkezete mennyire teszi lehetővé, hogy a rajta elhatalmasodó, az elkövetés felé sodró vágynak, a külső és belső kényszereknek („a rossznak”) ellen tudjon állni.⁶⁸ Igenis előfordulhat, hogy a gyermek bár valóban eljutott a szellemi fejlődés azon szintjére, hogy cselekménye büntetendőségét képes felismerni, szocializációs háttere, társai nyomása, személyiségének kiforratlansága, ösztönjellege mégis az elkövetés felé hajtja.

Kónya István szerint lényegében azt kell bizonyítani, hogy az említett öt csoportba tartozó bűncselekmény elkövetője bár a tizenkettedik életév betöltése, de a tizennegyedik életév túl nem haladása miatt gyermekkorú lenne, aki büntetlenséget élvez, azonban a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képessége az elkövetés időpontjában mégis adott, tehát büntethető.⁶⁹

VI. Döntés a belátási képességről

A fiatalkorúval szemben indult büntetőeljárásban rendkívüli jelentőséggel bír az, hogy a belátási képességének megítélésére vonatkozó döntés a lehető leghamarabb megszülessen. Az időfaktor nemcsak amiatt fontos, hogy a belátási képességgel nem rendelkező gyermek esetében a büntetőeljárás minél korábban megszüntetésre kerüljön, hanem azon okból is, hogy a fiatalkorú szellemi és erkölcsi érettségét még a büntetendő cselekmény elkövetéséhez közel eső időben megvizsgálják, kiértékeljék, és a megfelelő következtetést levonják. Nem kétséges, hogy az érintett elkövetői körnél a büntetőeljárás befejezéséig, vagy akár a tárgyalási szakig eltelt egy-két évnnyi, vagy akár néhány hónapnyi idő is számos változást idézhet elő az elkövető személyiségében, amikor már retrospektív módon nem lehet megnyugtatóan állást foglalni a belátási képességről.

A belátási képességről való döntéshozatal egy rendkívül összetett, széleskörű mérlegelést igénylő kérdés, amelyet a büntetőeljárás minden szakaszában (nyomozati, ügyészi, bírói) külön-külön alaposan vizsgálni kell,⁷⁰ és amely kapcsán célszerű minél több, a döntést megalapozó bizonyítékot a vizsgálatba bevonni. Ilyen lehet a szakértő igénybe vétele, vagy pártfogó felügyelő meghallgatása, tanár, nevelő és szülő tanúkénti kihallgatása, környezettanulmány elkészítése.⁷¹ A legtöbb jogrendszerben, ahol a belátási képesség fogalmával operálnak, annak vizsgálatát nem a szakértő, hanem a büntetőügyekben eljáró hatóságok, így az ügyészség, valamint a bíróságok feladatává teszik. A belátási képesség megítélését ugyanis nem tekintik olyan szakkérdésnek, amelyhez feltétlenül szakértőt kell kirendelni, hanem ebben a körben az eljáró döntéshozótól várják el a szükséges szakértelmet.⁷²

⁶⁷ Vaskuti (2009): i. m. 15. o.

⁶⁸ Ligeti Katalin: *A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási törvényének koncepciója*. 31. o. In Büntetőjogi Kodifikáció, 2006/2. szám, 21-38. o.

⁶⁹ Kónya István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I-III. Kommentár a Gyakorlat számára*. HVG-ORAC, Budapest, 2013. 96-97. o.

⁷⁰ Kenese: i. m. 7. o.

⁷¹ Igaz – Kenese: i. m. 26. o.

⁷² Kenese: i. m. 7. o.

Nem szabad figyelmen kívül hagyni ugyanakkor azt, hogy az érettség vizsgálatára egy adott országban milyen okból kerül sor, tehát hogy az a büntetőjogi felelősség körének bővítését vagy szűkítését eredményezi. Németországban például az általános büntethetőségi korhatárt betöltött fiataloknál a büntethetőség további feltétele az érettség, ezért egy ilyen jogszabályi környezetben nem aggályos, hogy a kellő szakmai felkészültséggel rendelkező fiatalok bírja az ügy körülményeinek és a fiatalok személyiségének megismerése után – az arányosság szempontjait szem előtt tartva – szakértő kirendelése nélkül foglal állást.⁷³ Előfordulhat ugyanis az, hogy a fiatalok számára nagyobb és a büntetőeljárás céljain túlmutató traumát jelenthet egy részletes személyiségtérkép elkészítése.⁷⁴ Az sem ritka egyébként, hogy a bíróság éppen a szakértői véleményben foglaltakkal ellentétes álláspontra helyezkedik a belátási képesség megítélése kapcsán.⁷⁵

Ami a hazai szabályozást illeti, az igazságügyi szakértői működésről szóló 31/2008. (XII.31.) IRM rendelet 2014. március 15-étől hatályos 19/A. §-a kimondja, hogy a büntetőeljárás során a 12-14. életév közötti fiatalok terhelt beszámítási és belátási képességének vizsgálatát az elmeállapot orvosszakértői vizsgálatára vonatkozó szabályok alapján kell elvégezni. Lényeges kiemelni, hogy a magyar ügyészi gyakorlat – a büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes körlevelében foglaltak alapján – a belátási képesség vizsgálatát illetően kötelező jelleggel írja elő a szakértő igénybevételét. A beszámítási képesség vizsgálatát követően – ha a terhelt beszámítható – ugyanazon igazságügyi elmeorvos és pszichológus szakértőnek a belátási képességről is véleményt kell adnia azzal, hogy mindezen vizsgálatokhoz szakkonzultánsként gyermek- és ifjúsági pszichiátert is igénybe kell venni. Amennyiben felmerül, hogy az elkövető beszámítási képességgel nem rendelkezik, a szakértőnek elsődlegesen ebben kell állást foglalnia, és amennyiben nemleges megállapításra jut, a belátási képességet már nem kell kiértékelnie. Ha a beszámítási képesség korlátozott, a belátási képességre történő vizsgálat elvégzése indokolt.⁷⁶ Mindennek ellenére érdemes kiemelni, hogy a kodifikáció nem érintette a szakértő kötelező kirendelésének a Be. 99. § (2) bekezdésében szabályozott eseteit, így igénybevétele továbbra is legfeljebb a döntéshozót segítő eszköz lehet annak ellenére, hogy az ügyészi gyakorlat ténylegesen kötelező jelleggel alkalmazza.⁷⁷

Nem kétséges, hogy a belátási képesség fogalmának elemzésekor nem a beszámítási képesség meglétéről kell döntést hozni, hanem arról, hogy a 12-14. életév közötti elkövető rendelkezik-e a 14. életévét betöltött fiatalok értelmi, erkölcsi, szellemi érettségének a szintjével.⁷⁸ Egyet értve Nagy Ferencsel, a gyermeket nem lehet teljesen beszámíthatatlannak

⁷³ A német joggyakorlat szerint a belátási képesség meglétét retrospektív módon az egész eljárás folyamatban léte alatt vizsgálni kell, és arról az ítéletben számot kell adni. A jogalkalmazó ilyenkor nem az elmealkalmazó patológiás elváltozásaiból következtet a beszámítási képesség esetleges hiányára vagy korlátozottságára, hanem éppen az egészséges emberi fejlődés sajátos fázisát értékeli. A belátási képesség vizsgálata – mint az már kifejtésre került – egy olyan komplex kiértékelési folyamat, amely a fiatalok elkövető szellemi és erkölcsi érettségét, valamint önkontrolljának meglétét teszi elemzés tárgyává. (Lásd Bogár – Margitán – Vaskuti: i. m. 43. o.)

⁷⁴ Vaskuti (2009): i. m. 21. o.

⁷⁵ Bogár – Margitán – Vaskuti: i. m. 43. o.

⁷⁶ 5/2013. (VII.31.) LÜ h. körlevél

⁷⁷ Nagy (2014): i. m. 132. o.

⁷⁸ Létezik olyan álláspont is, amely szerint a megfelelő életkor hiánya az elkövető beszámítási képességét zárja ki, amelyből adódóan a bűncselekménynek nincs alanya, alanyiség híján pedig az elkövető nem tud tényállásszerű magatartást kifejteni, tehát nem valósul meg bűncselekmény. Ez az érvrendszer köthető Földvári József nevéhez, amelyet többek között oszt Kenese Attila, Margitán Éva és Köhalmi László is. (Lásd bővebben, Földvári József Magyar büntetőjog – Általános rész című munkáját, valamint Köhalmi László és Kenese Attila már idézett tanulmányát.) Ez az okfejtés – egyet értve Nagy Ferencsel – ugyanakkor felveti annak a problematikáját, hogy amennyiben az elkövető nem is fejt ki tényállásszerű cselekményt, vele szemben nem lehetne pl. jogos védelemre hivatkozni. Vaskuti András a belátási képességet szintén a felelősség nem kóros elmeállapottal összefüggő vizsgálatként értelmezi (Lásd 10. lbj).

tekinteni, ugyanis a belátási képesség nem kóros jellegű.⁷⁹ A belátási képességet mindig a bűncselekmény elkövetésének időpontjára kell vonatkoztatni, és figyelemmel kell lenni arra, hogy az folyamatosan bővülő kategória, nincsenek fokozatai, elvesztése önállóan nem, csak a beszámítási képesség megszűnésével, csökkenésével összefüggésben alakulhat.⁸⁰

A döntés meghozatalát érintő elsődleges kritérium az, hogy már az eljárás legkorábbi, nyomozati szakaszában megtörténjék. Ha a belátási képesség hiányára lehet következtetni, úgy a nyomozást a Be. 190. § (1) bekezdés d) pontja alapján, azaz gyermekkor miatt meg kell szüntetni. A jelenleg hatályos törvényi rendelkezések szerint a nyomozást ezen okból a nyomozó hatóság is megszüntetheti, azonban célszerű lenne az eljárási törvénybe egy olyan korlátozást beiktatni, miszerint a Btk. 16. §-ával kapcsolatos büntethetőséget kizáró ok esetén ilyen döntés meghozatalára a kérdés komplexitása miatt csak az ügyész legyen jogosult.

Ha az ügyész a vádemelés mellett teszi le a voksát, úgy a bíróság a Be. 267. § (1) bekezdés b) pontja alapján a tárgyalás előkészítése keretében még megszüntetheti az eljárást, míg tárgyalási szakban a Be. 331. § (1) bekezdése alapján a vádlottat már csak felmentheti. Nem kizárt az sem, hogy az ügyész meggondolja magát a vádlott belátási képességét illetően, és a Be. 321. §-a alapján a vádat elejti, melynek következtében a bíróság az eljárást a Be. 332. § (1) bekezdés e) pontja alapján megszünteti.⁸¹

Nagy Ferenc a büntetőeljárás megszüntetésének törvényi alapját mindazonáltal a gyermekkor, emellett a beszámítási képesség hiánya és a büntethetőséget kizáró egyéb ok kategóriáinak egyikével sem látja megoldhatónak, mivel álláspontja szerint a belátási képesség hiánya az említett megszüntetési okok közé egyáltalán nem illeszthető be. Ellenben úgy foglал állást, hogy mindenképpen kívánatos a Btk. IV. fejezetében a büntethetőséget kizáró okok körének törvényi módosítása a „belátási képesség hiánya” vagy a „belátási képességet kizáró ok” fogalmának kiegészítésével.⁸²

VII. Belátási képesség de lege ferenda

A Szegedi Büntetőjogi Iskola szerint a bűncselekmény az a tényállásszerű cselekmény, amelyet az elkövető jogellenesen és bűnösen fejt ki. Az elkövető bűnösen akkor cselekedhet, ha a megfelelő életkor betöltése mellett (ezt szállítja le a fennálló belátási képesség) beszámítási képességgel rendelkezik, a cselekményt a bűnösség valamely formájában (szándékosság vagy gondatlanság) viszi véghez, és nem merül fel esetében valamilyen elvárhatóságot kizáró ok (pl. hozzátartozói viszony bűnpártolás esetén).⁸³

A bűncselekmény előbb részletezett fogalmából kiindulva, a gyakorlatban felmerülhet az a kérdés, hogy milyen okból szüntessük meg a büntetőeljárást, ha a 12-14. év közötti elkövető nem beszámítható. A törvény által megkívánt életkor ugyanis azt feltételezi, hogy az elkövető a cselekményei következményeinek felismeréséhez szükséges belátással rendelkezik, ami független a beszámítási képességtől. Tehát a belátási képesség vizsgálata elviekben meg kell hogy előzze a beszámítási képesség vizsgálatát, hiszen, a belátási képesség fennállta szállítja le a büntethetőségi korhatárt. Amennyiben a korhatár nem kerül leszállításra, a beszámíthatóságot elviekben nem is lehet vizsgálni.

A probléma abból adódik, hogy a belátási képesség vizsgálatához éplélektani állapot szükségeltetik. A gyakorlat ezzel szemben úgy alakul, hogy a szakértőnek elsőként a

⁷⁹ Nagy (2014): i. m. 131-132. o.

⁸⁰ Vaskuti (2015): i. m. 180-181. o.

⁸¹ A német joggyakorlat is ezt a koncepciót követi azzal, hogy amennyiben az ügyész igenlően dönti el a kérdést, és vádat emel, a bíróságnak egy ún. közbenső eljárásban (tárgyalás előkészítési szakban) lehetősége van a büntethetőséghez szükséges érettség hiányának megállapítására, és arra, hogy határozatban megtagadja a főtárgyalás megnyitását. (Vaskuti (2009): i. m. 23. o.)

⁸² Nagy (2014): i. m. 132. o.

⁸³ Nagy Ferenc: *A magyar büntetőjog általános része*. Korona kiadó, Budapest, 2004. 148. o., 233. o.

beszámítási képesség meglétét kell vizsgálnia, és ha ez hiányzik, akkor az elkövető belátási képességét már nem kell elemeznie. Következésképpen, ha az elkövető beszámítási képessége kizárt, nyilvánvaló, hogy belátási képességgel sem rendelkezik. A beszámítási képesség hiányára, mint büntethetőséget kizáró okra azonban csak akkor lehet hivatkozni, ha az elkövető betöltötte a büntethetőséghez szükséges korhatárt. Mivel a 12-14 év közöttiek esetében a törvény a korhatár-kritérium teljesüléséhez a belátási képesség, mint további feltétel vizsgálatát is megköveteli, a leghelyesebben akkor járunk el, ha a büntetőeljárást gyermekkor miatt szüntetjük meg, hiszen az elkövető beszámítási képességének hiányában a cselekménye következményeinek felismeréséhez szükséges belátással sem rendelkezik.

A belátási képesség hazai szabályozása, ahogy az már fentebb is kifejtésre került, az elkövető szellemi (értelmi) és erkölcsi fejlettségét/érettségét takarja, amelyhez képest teljességgel hiányzik az akarati oldalt jellemző önkontroll figyelembe vétele. Érdemes lenne ezért megfontolni, hogy a kontinentális és egyben a *common law* gyakorlatra is jellemző akarati elem – tehát az, hogy a fiatalkorú képes legyen a felismert jogellenesség-tudatnak megfelelő magatartás tanúsítására – a törvényi büntethetőségi feltétel részévé váljon. A beszámítási képességgel ellentétben, ahol az akarati oldalnál az vizsgálandó, hogy az elmeműködés kóros állapota kizárta-e, hogy az elkövető cselekménye felismert jogellenes következményeihez mérten adekvát magatartás tanúsítson, a belátási képességnél az képezhetné mérlegelés tárgyát, hogy az éplélektani állapotú gyermek képes volt-e önkontrollt gyakorolva, jogellenes cselekménye elkövetésétől tartózkodni.

Nem elhanyagolható továbbá az a szempont sem, hogy a belátási képesség fennállását illetően a lehető leghamarabb állást kell foglalni. A rendkívül súlyos bűncselekményt elkövető fiatalkorúak esetében elsőként az ügyész kerül ilyen döntési pozícióba, és a körülmények gondos mérlegelése alapján választania kell, hogy az eljárást megszünteti, vagy vádat emel. A belátási képességet érintő döntése pusztán a vádhatóság megítélését tükrözi, így amennyiben vádat emel, a rendelkezésre álló szakértői vélemény kizárólag egy a bizonyítékok közül. A bíróságnak az eljárás egésze alatt hivatalból vizsgálnia kell az elkövető belátási képességének meglétét. Az időmúlás nyilvánvalóan ilyenkor is érezteti hatását, és igen gyakran az elkövető számára hátrányosan. Nehezen vitatható ugyanis az, hogy a cselekmény elkövetésekor a 12. életévét alig meghaladott gyermek testi, lelki és szellemi adottságaiban rövid időn belül jelentős változás mehet végbe. Mindebből adódóan megfontolandó lehet a Be. tárgyalás előkészítési szakaszára vonatkozó rendelkezéseit egy olyan passzussal kiegészíteni, miszerint a bírónak előkészítő ülés keretében vizsgálnia kellene az elkövető belátási képességét. Ezen az előkészítő ülésen a bíró részletesen kihallgathatná a gyermeket, közvetlen tapasztalat alapján megismerhetné egyéniségét, és ily módon dönthetné el, hogy az eljárást megszünteti, vagy büntetőjogi felelősségének érdemi elbírálását tartja indokoltnak. Elképzelhető lehetne egy olyan megoldás, hogy a bíró a belátási képesség fennálltáról konkrét döntés meghozatala nélkül, lényegében egy bírói intézkedéssel határozná, és az eljárás megszüntetése hiányában a meghallgatás végén nyomban kitűzné az első tárgyalási határnapot.

Felvetődhet a problematika egy olyan formájú megközelítése is, mint amelyet a 20. század eleji jogalkotás is alkalmazott, hogy a bíró a büntetőeljárás akadályaként már annak kezdeti szakaszában döntést hozhatna a belátási képességről. Ez kivitelezhető lenne oly módon, hogy a nyomozási bíró ülés keretében meghallgatná a gyermekkorú terheltet, és az ott tapasztaltak, valamint a beszerzett szakértői vélemény alapján elbírálná a belátási képességét. Megítélésem szerint ez a megoldás viszont azt a további kérdést vetné fel, hogy amennyiben a nyomozási bíró a belátási képesség meglétére következtetne, az az eljárás későbbi szakaszára milyen hatást gyakorolna. Kétségtelen, hogy mivel ez a döntés nem az ügy érdemére vonatkozik, anyagi jogerővel nem bírhat, ilyen szempontból a védelem azt az eljárás későbbi szakaszában is vitathatná, és további bizonyítást indítványozhatna a belátási képesség

vizsgálatára. Ebből adódóan inkább az előbbieken felvázolt megoldás tűnik célszerűnek, hiszen a tárgyalás azonnali kitűzésével a bíró a belátási képességet tényszerűen nem bírálhatja el.

VIII. Záró gondolatok

Mint láthattuk, a jogi köztudatba beivódott büntethetőségi korhatárnál alacsonyabb életkor meghatározása nem idegen sem a hazai, sem a külföldi joggyakorlattól. Kétségtelen, hogy hosszú évtizedeken keresztül a 14. életév orientálta a jogalkalmazót, ezért a megváltozott helyzethez nyilvánvalóan alkalmazkodni szükséges. Nem könnyíti meg a tényleges döntést az sem, hogy a belátási képesség fogalmát a büntető jogszabályok egyáltalán nem definiálják, ezért annak értelmezéséhez a jogtörténeti gyökerekhez kell visszanyúlni, illetve célszerű a belátási képesség fogalmát használó országok gyakorlatát is elemezni. A tanulmány ezeknek az eszközöknek a segítségével törekedett útmutatást adni ahhoz, hogy egy konkrét esetben milyen módon, mit vizsgáljon és mérlegeljen az aktuális döntéshozó.

A belátási képesség fogalma az elkövető szellemi és erkölcsi érettségét helyezi középpontba, amelynek talaján állást kell foglalni abban a kérdésben, hogy a 12-14 év közötti elkövető a törvényben megjelölt erőszakos bűncselekmény tényállásának megvalósítását a saját szemszögéből miként értékelte, tudta-e azt, hogy cselekvőségét a törvény betűje tilalmazza, és a társadalom elítéli. Ennél azonban az eljáró ügyésznek vagy bírónak nem kell továbblépnie, hiszen a felismerési képességhez társuló akarati oldalt a hatályos szabályozás nem követeli meg a büntethetőséghez. Nem kell ezért külön bizonyítást lefolytatni arra, hogy a gyermek kiforratlan személyisége okán mennyire volt képes a büntetendő cselekménye következményei felismerésének megfelelő magatartás tanúsítására, tehát arra, hogy az elkövetésre sarkalló ösztönét, vágyait kontrollálni tudja.

A belátási képességgel kapcsolatos döntés kétirányú lehet: a jogalkalmazó annak hiányát, illetve meglétét állapíthatja meg; a belátási képesség korlátozottsága esetlegesen a büntetés kiszabása körében nyerhet értékelést. Amennyiben a gyermekkorú elkövető nem rendelkezik belátási képességgel, úgy a büntetőeljárás jelenleg gyermekkor hiányában szüntethető meg, azonban nem kizárt, hogy a belátási képesség hiánya önálló büntethetőséget kizáró okként kerül a későbbiekben szabályozásra. Elképzelhető az is, hogy a gyermekkorú elkövető egyben beszámíthatatlannak minősül, ami szintén a megszüntetési okok kollíziójához vezethet. A gyakorlat vélhetően a beszámítási képesség hiányára alapozza majd a döntést, azonban dogmatikailag helyesebbnek tűnik ilyenkor is a gyermekkor miatti megszüntetés, hiszen az életkort a belátási képesség hiányában nem lehet leszállítani.

A belátási képesség melletti állásfoglalás a büntetőeljárás akadályának hiányát, valamint a büntetőügyben érdemi döntés meghozatalát vonja maga után. Ilyenkor az ügyésznek a vádiratban, a bírónak az ítélet indokolásában ki kell fejtenie, hogy miért ítélte meg úgy, hogy a vádlott rendelkezik a büntethetőséghez szükséges szellemi, erkölcsi érettséggel. Azoknál a gyermekeknél, akik a törvényben meghatározott erőszakos cselekményük folytán bekerülnek az igazságszolgáltatás rendszerébe, mérlegelni kell azt is, hogy sajátos elkövetői minőségükből adódóan egyáltalán szükséges-e cselekményüket bírósági úton elbírálni, vagy a büntetőeljárás – gyermekvédelmi intézkedések mellett – esetleg már nyomozati szakban ügyészi megrovással is megszüntethető.